

8306

Микола Хвильовий

МАЙБУТНІ ШАХТАРИ

ДВОУ
МОЛОДИЙ
БІЛЬШОВИК

1000

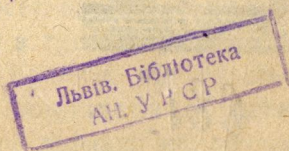
2

1000

сб
10
• МИКОЛА ХВИЛЬОВИЙ

МАЙБУТНІ ШАХТАРІ

8306
Конт. 288-380

МОЛОДИЙ БІЛЬШОВИК
ХАРКІВ 1931 ОДЕСА

ОСТАННІЙ ДЕНЬ

I

Таких, як Кравчук, на шахті було чимало. Такий був, скажім, вибійник Коробка, такий був, до певної міри, і коногон Остапенко. Всі вони, як то кажуть, працювали не за страх, а за совість, а тому, проходячи повз дошки досягнень, мало не кожний із них на мить затримувався й з тривогою дивився на криву добичі.

Відрізнявся Кравчук від багатьох інших шахтарів хібащо своєю ненавистю до зайвих балачок. Ненависть ця була і справді не абияка, і в цьому сенсі він себе ніде не зраджував: ні в гуртожиткові, ні у вибої, ні за їжею. Навіть на партзборах, зірвавшись у відповідному місці зі стільця, він частенько припиняв на слові того чи іншого оратора і радив йому не ломитись в одчинені двері. І коли йому пробачали цю його виняткову ненависть і все таки вважали його за доброго партійця, то це, поперше, тому, що був він одним із кращих вибійників, подруге, що його нечасті коротенькі пропозиції та репліки варті були великих промов.

Потрапив на шахту Кравчук 17 років, так що відсутність зморщок літньої людини зовсім не заважала йому мати восьмирічний стаж. Жив він у гуртожиткові:

в ізольованих квартирах новеньких чепурних домиків, що посіли місце старих підсліпуватих капіталістичних халуп, мешкали шахтарі з родинами, а Кравчук був нежонатий. Життя Кравчукове було просте і звичайне: шість годин на роботі, дві-три—на тих чи інших зборах, решта годин ішла на навчання, на розваги й на сон. З розваг Кравчукові більш за все подобався футбол і його навіть вважали за зразкового голкіпера місцевої команди.

Гуртожиток стояв на краю шахтарського виселку. З вікна кімнати, що в ній мешкав Кравчук, видно було широкий донецький степ. Степ розпочинався від гуртожитку й кінчався за кілька кілометрів димарем суїдньої шахти: ясного голубого ранку цей димар рельєфно вирисовувався з синього марева задумливої даліни. Степом гадючилась добре утрамбована дорога, і на цю дорогу виселкові дівчата й парубки, за браком іншого місця, виходили ввечері на гулянки. Ходив сюди й Кравчук, але ходив саме тоді, коли на ній було порожньо: його, досить таки вродливого хлопця, завжди чіпали дівчата, а він цього не долюбляв.

Про що думав Кравчук на цій дорозі? Думав про те, що він один із найкращих шахтарів, про те, що це йому дуже приємно і що в цьому, що приємно, нічого поганого нема. Думав про хвороби шахти і про те, як би тих хвороб позбутись. І, думаючи про це, він уявляв себе саме тим довгожданим лікарем, що його так бракує виселкові.

„По суті ж усе є“,—міркував Кравчук,—„є ентузіазм, є добрі побутові умови для шахтарів, є чимало знавців справи... Чого ж нема? Немає вміння органі-

зувати працю. Сьогодні невчасно ліс подали, завтра не так закріпили, як треба, позавтра вагонетки стоять, бо щось із кліттю неладно“.

Кравчук обурювався з цього невміння і тоді ж уявляв себе завшахтою. О, він не так би організував працю! Він навіть певний, що й прогули роблять шахтарі з вини керівників: за доброго керівництва прогулів не може бути.

Думки його залітали дуже далеко. Він, нарешті, уявляв себе кавалером ордена Леніна і навіть читав уявного листа Сталіна до нього, що в ньому вождь партії, дякуючи йому за керівництво, ставив його в „Правді“ за зразок перед усією 150-мільйонною країною.

На цьому мрії кінчалися і Кравчук, почухавши потилицю, повертався до дійсності. І повернувшись до дійсності, він з боєм згадував, що й сьогодні видобуток вугілля не вищий за 70%.

Була у Кравчука ще одна неприємність: він був безнадійно закоханий. Саме це кохання й відштовхувало його від виселкових дівчат.

Працював на шахті техруком старий спец. У цього спеца була дружина. Звали її Олена Олександрівна. Була вона молода, вродлива: їй було років 22. Побачив її колись Кравчук і закохався. Якось так трапилось, що закохався він у неї з першого ж побачення. Олена Олександрівна, можливо, теж нічого не мала проти вибійника, можливо, навіть, що, зійдись вони ближче, вона б чи то начепила різки своєму чоловікові, чи то просто розійшлась би з ним, щоб зійтись з Кравчуком, та біда ховалася в тому, що в справах

кохання шахтар був дуже соромлива людина. Вони не раз зустрічались, не раз розмовляли наодинці, не раз Кравчук посилав наздогін жінці пристрасні погляди, але далі тих поглядів справа не посувалась, і він ніяк не міг ризикнути й сказати те, що вже давно треба було б сказати. Саме й про Олену Олександрівну думав іноді Кравчук, блукаючи порожньою степовою дорогою.

Крім вибійника Коробки, коногона Остапенка та Кравчука у кімнаті згаданого гуртожитку мешкав ще шахтар Шруб. Працював цей кремезний чолов'яга тільки один рік на шахті. Потрапив він сюди з якогось південного заводу з відношенням, у якому зазначалося, що „робітник Шруб самообілізувався на вугільний фронт“. З першого ж дня він показав себе з поганої сторони. Задерикуватий, самовпевнений і надзвичайно нахабний, він до того ж був одним із ініціаторів п'янок із бійками. Коли до того додати, що „зразковішого“ прогульника, як цей пикатий „самообілізований фронтовик“ (так його величав Коробка), на шахті не було, то про Шруба нічого більше й сказати. Попереджень він мав безліч, і терпіли його тільки тому, що був він присланий із заводу і, судячи по літах, старий робітник: Шрубові було за сорок. З вибійником Коробкою він завжди не ладив, з коногоном Остапенком сперечався не часто, іноді навіть брав його під свій вплив. Щождо Кравчука, то хоч цей останній проти хуліганських вчинків Шруба протестував лише тоді, коли ці вчинки мали місце в кімнаті гуртожитку, все ж між ними йшла мовчазна запекла боротьба і Шруб ненавидів молодого вибійника. „Самообілізований

фронтовик“ знав, що Кравчук не раз і в професійній і в партійній організації ставив питання про нього, і, звичайно, подарувати йому цього не міг.

II

Місяць тому розпочалося соцзмагання між двома шахтами: Кравчуковою й сусідньою. До фінішу залишалося небагато—всього два дні. Сусіди мали чимало шансів прийти з стовідсотковим видобутком, але сусідам, поперше, бракувало не 4, а 11 відсотків (за останню добу Кравчукова шахта виконала програм на 96%), подруге, кінське поповнення, що його нещодавно дістали (покищо) кращі, красномовно свідчило за те, що програм буде виконано не на 100, а на 115, а може й на 120 відсотків. І все ж тривога не залишала свідомих шахтарів. І справді: там, гляди, підкузьмить обвал, тут, дивись, кліть підгуляє—все може трапитись!

„Коли ми до фінішу не прийдемо першими“,—думав Кравчук,—„тоді нам прийдеться не інакше, як позичати очі у якогось сірка“.

Перемога супротивника у футбольному змаганні завжди неприємно впливала на нього. Після поразки він довгий час ніяк не міг очухатись. Перемога супротивника в соцзмаганні мусила на нього вплинути ще гірше: це ж справа найбільшої честі!

Сьогодні, саме в передостанній день, Кравчук прокинувся в доброму настрої. Розплющивши очі, він зустрівся з очима Шруба: той сидів за столом і лузгав насіння. Коногона Остапенка не було, вибійник Коробка ще спав: Коробка і Кравчук були на нічний зміні.

— Так що, значить, сьогодні конференція,—сказав Шруб і, пересмикнувши обличчя, накинув на свої маленькі мишачі очі руді коротенькі вії.

Кравчук мовчки підвівся з ліжка, натягнув штани й поліз до чамайдана по мило й зубну щітку.

— Кажу, сьогодні конференція!... Чи може не чув?

— Чого там не чув!... А що таке?

Шруб висякався, поляпав себе долонею по волів'ячій шиї і, підкотивши очі під лоба, сказав:

— А таке, значить, що будуть видавати премії... Ти, стало бути, теж одержуєш?—додав він.

— А чому ж мені не одержати... Хіба не гідний її?—Кравчук повернувся до Шруба і знову зустрівся з бистрими, трохи зеленуватими, очима співбесідника.

— Чом там не гідний!—сказав Шруб і неприродно посміхнувся.—Не нам же, прогульникам, давати премії—хай їх одержують достойні. У нас на заводі теж цього дотримувались.

Кравчук повісив на шию рушника і, прямуючи до вмивальника, кинув:

— І добре робили! Саме цього й треба дотримуватись.

— Чого там погано? Конешно, добре,—сказав Шруб.—Тільки от рахуба з достойними. Одні й справді достойні, а інші—так тільки задницю начальству лижуть, за те їм і премія.

Кравчук зупинився: Шрубове нахабство його завжди нервувало, зараз воно його обурило. Ясно ж, на що натякає „самообілізований фронтовик“: мовляв, і він, Кравчук, не по заслuzі дістає премію! Проте, він нічого не сказав і тільки похитав головою.

Ця невеличка сутичка (коли цю розмову можна так назвати) зіпсувала йому настрої лише на кілька хвилин, і вже за сніданком голова йому працювала зовсім в іншому напрямку.

Учора він бачив Олену Олександрівну. Зустрівшись з ним біля контори, вона так тепло з ним поздоровкалась, що він і зараз не міг цього забути. Вона була в чорній спідниці й білій блузці, і була така мила, як ніколи. Особливо вразили Кравчука її теплі очі: йому здалося, що тільки сьогодні вони так інтимно подивились на нього. Розмова, як і завжди, була коротенька, але розмова, можна сказати, незвичайна. Сьогодні Олена Олександрівна не питала, як далеко випередив його учасок інші участки шахти, не питала про добич,— вона раптом поцікавилась, коли ж, нарешті, він ожениється.

„Навіщо це їй знати? Хіба їй не все одно?“—і тут же Кравчук думав, що можливо їй і не все одно. Але коли він хотів пояснити собі, чому вона цікавиться його особистим життям, нічого пояснити не міг і лише зідхав тим красномовним зідханням, що ним зідхають усі закохані.

За обідом він мав розмову з сухим і низеньким Коробкою.

— Побалакай з Остапенком,—сказав Коробка.— Шруб і сьогодні, здається, влаштовує п'янку.

— Думаєш, що й коногона спокусить?—спитав Кравчук.

— Як тут не думати, коли вже вдвох ходять!

Вирішили поговорити з Остапенком, бо хоч він і обіцяв ніколи не зв'язуватись із Шрубом,—слова свого

міг не додержати: Остапенко був надзвичайно безвільна людина.

Покінчивши з коногоном, товариші перекинулись думками про добич, про неполадки тощо й натрапили на зовсім несподівану тему.

— Чув новину?—раптом сказав Коробка.—Техрука переводять в інший район.

— Якого це? Нашого?—спитав Кравчук і відчув, як йому зупинилося серце.

— Та нашого ж! Спеца нашого!

Кравчук навіть покинув їсти: так приголомшила його ця новина. „Чоловіка Олени Олександрівни переводять в інший район? Себто Олена Олександрівна виїздить із виселку? Іншими словами, він днями мусить з нею розлучитися... навіки?“

— Хто тобі сказав?—ледве стримуючи своє хвилювання, спитав Кравчук.

— Чув я від завшахтою!—вибійник положив ложку біля тарілки, підсунув до себе карафку з водою й, витерши вуса, додав:—Хіба гадаєш, що багато загубимо? На мій погляд, таких, як цей спец, чимало найдеться.

Хоч Кравчук і давно вже кохав Олену Олександрівну, але про це кохання ніхто з виселку не знав і навіть не догадувався (могла догадатись хібащо техрукова дружина і то лише з допомогою жіночого чуття), і тому не дивно, що Коробка буквально нічого не помітив у схвильованому голосі свого товариша.

— Безперечно, багато найдеться,—сказав Кравчук і, підвівшись з стільця, кинув коротко:—Ну, бувай! Маю справи в осередкові.

З ідальні він вийшов у гнітючому настрої, але, перерізаючи степову дорогу й зиркнувши на терикон сусідньої шахти, що маячив у синьому мареві далини, він раптом згадав учорашнє запитання Олени Олександрівни: саме в той момент, коли він дивився на цей терикон, вона поцікавилась, коли ж він, нарешті, ожениться. Ця згадка його підбадьорила. Незрозуміле запитання набрало якоїсь незвичайної ясности.

„Он воно що“—думав Кравчук.—„І до чого я недо-тепний і дурний! Хіба може вона любити цього старого лисого зануду?“.

І він проклинав свою соромливість і дуже шкодував, що досі не відкрився їй. Проте, уявивши, кінець-кінцем, що й вона його кохає, він вирішив: справу не загублено. Що можна зробити, щоб не розлучатися з Оленою Олександрівною—він не знав, але він уже знав, що вона, можливо, до нього теж не байдужа. Свідомість цього не лише підбадьорила його, але й дозволила йому навіть будувати уявні палаци майбутнього особистого щастя.

Ці думки не тільки заспокоїли його, але й поліпшили йому той гарний настрій, що з ним він прокинувся вранці. Одним словом, Кравчук вирішив за всяку ціну й якомога скоріше (коли можна, то навіть сьогодні) одверто поговорити з Оленою Олександрівною.

III

Конференція розпочалася о сьомій годині. Вона ви-кликала до себе тим більший інтерес, що після неї му-сіли роздавати премії, а роздача премій завершувала-

лася демонстрацією нового фільму. У виселковий театр набилося чимало народу: були тут шахтарі, відкатчиці, жінки шахтарів тощо й місцеве шахтне керівництво: завшахтою, секретар осередку, голова шахткому й інші. Конференцію відкрив голова шахткому й дав слово завшахтою. Поки завшахтою говорив про прориви на окремих участках й темпераментно закликав ці прориви ліквідувати, шахтарі мовчали. Але коли він перейшов до соцзмагання і, з метою перевірити настрої, висловив думку, що з цього соцзмагання шахта може вийти переможеною, звідусіль посипались репліки:

— Брось, Стьопа, наливать!

Завшахтою, сам недавній шахтар, не тільки не ображався, а й спішив скористатися з цієї самовпевнености. Він тут же запропонував скласти новий виклик на соцзмагання шахті третій: мовляв, одне соцзмагання кінчається, треба вступити в друге. Пропозицію було прийнято й розпочалися дебати на доповідь.

Кравчук був у перших рядах й уважно слухав шахтарів-промовців. Те, що його так сильно хвилювало кілька годин тому, зараз лежало на серці тихим приємним лоскотом. Щождо думок, то всі вони належали соцзмаганняю. Він знав, що незабаром почнеться останній вирішальний день, і, значить, тут, на цих зборах, лише про нього можна думати та говорити.

— Бачив Остапенка?—шепотом спитав його Коробка, що сидів поруч.

— Ні,—сказав Кравчук.—Затримали в осередку, так я й не поговорив.

— Шкода!—зідхнув вибійник і махнув рукою—Вже п'є горілку з Шрубом.

Ця новина не могла не обурити Кравчука: ну, куди це годиться? Йде останній день, треба напружити всі сили, а Шруб не тільки сам не виходить на роботу, а й інших на прогули спокушає. Він навіть вирішив був у своєму виступі (він мусив за кілька хвилин виступати) знову поставити питання про Шруба, але згадка про сьогоднішню розмову з „самообілізованим фронтовиком“ стримала його від цього кроку, і він про Шруба так нічого й не сказав: мовляв, сьогодні ж будуть роздавати премії і, значить, такий виступ дехто може оцінити, як бажання вислужитись перед начальством.

Вищою премією було демісезонне пальто. Цю вищу премію дістав не тільки Кравчук, але й Коробка. Коли вони йшли з новенькими пальтами на плечах в супроводі бадьорого маршу, що його грала місцева духовна оркестра, на них дивилися сотні дві очей: дехто з заздрістю, дехто з цікавістю, дехто ще якимось. Проходячи повз останні стільці, Кравчук почув неприємний голос Шруба.

— Пальтишко підходяще! Що значить бути вдарником!.. Гм!..

Кравчук подивився в той бік, відкіля зірвався вигук, і знову зустрівся з очима „самообілізованого“: в п'яних віях останнього він побачив стільки ненависти, що навіть не витримав цього погляду й одвернувся.

— На конференцію прителіпався,—сказав Коробка, вибившись, нарешті, з натовпу й опинившись на вільному повітрі.

— Ти про Шруба?

— Та про кого ж, як не про нього!—Коробка подивився кудись убік і додав:—Не розумію, чого ми з

ним так панькаємось. Як на мене, так я б його й близько не підпустив до шахти... Завідський! Подумаєш, чим пишається! Наче на шахті легше робити, як на заводі!

Кравчук хотів був щось сказати на ці слова Коробчині, але в цей момент побачив самотню фігуру, що маячила крізь темряву літньої синьої ночі, й одразу ж упізнав у ній Олену Олександрівну.

— От що, браток! — поспішно сказав він, звертаючись до Коробки. — Чи не потрудишся ти для мене?... Візьми, голубе, й моє пальто.

— А ти куди?

— Та я тут маю одну справу, — і Кравчук передав свою премію товаришеві. — Покищо заховай його, будь ласка, із своїм, а то знаєш літунів: як пронюхають — так тільки й бачили!

Коробка, звичайно, не звернув уваги на самотню фігуру в темряві й тому, не розпитуючи й не цікавлячись справами товариша, помандрував до гуртожитку.

Щождо Кравчука, то він упевненим кроком рушив до Олени Олександрівни. Думки й припущення, що він жив ними кілька годин тому, знову заметушились йому в голові.

— Сьогодні буду хоробрим, — подумав він. — Обов'язково буду хоробрим. Скажу їй усе. Признаюсь і нічого не програю: коли й вона мене кохає — моя відвертість може стати початком нашого нового життя, не кохає — хай хоч від'їжджаючи знає, що я її кохаю.

Кравчук не помилився: підійшовши до самотньої постаті, він упізнав у ній Олену Олександрівну.

— Доброго вечора! — сказав Кравчук, знімаючи кашкет.

— Драстуйте!—відповіла Олена Олександрівна й раптом подала йому руку: до цього часу, як і він, вона ніколи руки не подавала.

Кравчук стиснув жіночу долоню й відчув, як йому ще швидше забилося серце: він у перший раз приторкнувся до цього любого йому тіла.

— Куди це ви йдете?—спитав він.—Чи не в кіношку?

— Ні, в кіношку я не збираюсь,—сказала Олена Олександрівна й усміхнувшись блиснула своїми білими зубами.

— А я думав—у кіношку!—Кравчук остаточно розгубився, хоч і обіцяв собі бути хоробрим. Несміливість, що завжди його тримала на певному віддаленні від дружини техрука, знову брала його в свої неприємні обійми.

— Що я їй буду говорити далі?“—думав він і уже почував, що далі він їй нічого не скаже і, як і завжди, раптом відійде від неї незадоволений і розгніваний на свою несміливість. Навіть згадка про те, що вона днями може навіки покинути виселок, навіть ця згадка не підбадьорила його. І, очевидно, Кравчук так би і пішов би ні з чим від Олени Олександрівни, коли б жінка на цей раз не виявила несподіваної відваги: на цей раз їй, мабуть, нічого було губити.

— Нікуди я не збираюсь,—помовчавши сказала Олена Олександрівна й тут же, беручи раптом різким рухом його під руку, додала:—Ходімте далі... Ну, хоч би на ту степову дорогу, що по ній ви шпаціюєте.

„Тепер я їй усе розкажу“, — подумав Кравчук. — Усе. Рішуче все. Нічого не сховаю... І справді, що це таке: доки я буду боягузом? Треба себе негайно при-

брати до рук... Боже мій, як йому приємно з нею йти, як йому до солодкого болю радісно відчувати її плече, що ним вона притиснулась до нього“.

І все таки він увесь час озирався по сторонах й уважно оглядав кожного, хто проходив повз них, боючись (саме боючись!) зустріти знайомого.

— Чого ви так нервуетесь?—спитала Олена Олександрівна, коли вони залишили за собою останню будівлю й вийшли в степ.—Чи може боїтесь, щоб нас не зустрів мій чоловік?... Не турбуйтеся: його зараз у виселкові нема.

— А де ж він?—мимоволі вирвалось Кравчукові.

Жінка засміялась.

— Їйбогу, не думала, що ви такий чудний!—сказала вона.—Я думала, що я тільки така дивачка, а виходить, що ви комічніший за мене. Шкода, що я цього не знала раніш.

Потім вона стала йому розповідати, якими вона собі уявляла шахтарів, коли їхала зі своїм чоловіком у цей виселок. На її тодішній погляд усі вони мусіли бути страшенними п'яницями, жахливими крикунами і мало не звірюками (так вона, принаймні, чула про них від тих, хто знав їх за часів імперії). Отже, нічого нема неприродного в тому, що вона, побачивши нового шахтаря, що вміє не гірше за інших мислити, що від нього ніколи не почуєш брудної лайки, що, знявши прозодяг, надягає навіть краватку й лакерки,—словом, побачивши сучасного культурного шахтаря, будівника соціалізму, вона розгубилась. Саме тому вона й була з ним досі такою соромливою. Але чого він так подитячому поведився з нею? Кравчук не відповідає?

— Ну, і не треба!

Над степами й шахтами йшла літня донецька ніч. Ступала м'яко, ледве чутно по травах, ставках і по далеких хлібах, що колосилися біля оточених відважними териконами сел. У ніч влітали легенькі вітерці й ніжними зідханнями ласкали обличчя подорожників. У кількох місцях булькали вогні сусідніх шахт, і все це вивершувало сине зоряне небо.

— А все таки, куди ж подівся ваш чоловік?—знову запитав Кравчук, прокидаючись від задуми.

— Він поїхав у той район, куди його призначено. Він тільки за три дні буде тут.

— Значить, ви зовсім виїздите з нашого виселку?—з сумом сказав шахтар і зідхнув.

Олена Олександрівна зупинилась, уважно подивилась Кравчукові в очі й промовила:

— Хіба вам і справді неприємно, що я виїздю?

— Дуже неприємно!— вирвалось шахтареві.

— Ну, як неприємно, то тоді...—Олена Олександрівна зупинилась і, помовчавши трохи, додала:—знаєте що, товаришу Кравчук: я бачу, що вам бракує доброї обстанови для вашої цілковитої одвертості, й тому я вас запрошую до себе. Ви на якій зміні працюєте?

— На нічній!—відповів шахтар і відчув, як йому надзвичайно солодко стиснуло серце.

— Шкода... А втім, ви до мене зайдете завтра вранці. Добре? Як тільки вилізете з шахти—єсть?

І тут же Олена Олександрівна заметушилась: мовляв, йому ж за годину йти до загадовні, а вона його затримує. Словом, до побачення. До скорого побачення... у неї! Він може вранці сміливо заходити, бо чо-

ловік повернеться (вона ще раз повторює) тільки за три дні... А втім, це не має ніякого значення, бо вона вже щось вирішила. Він розуміє її—вона щось вирішила! І ніщо вже тепер її не стримає. Словом, завтра вирішальний день.

— У вас теж завтра вирішальний день?—спитала Олена Олександрівна, потискуючи руку шахтареві.

— Так. Завтра кінчається соцзмагання з сусідньою шахтою. Завтра останній день.

— Не говоріть так,—з тремтінням у голосі сказала жінка.—День вирішальний, але не останній. Я хочу, щоб це був перший день. Добре? Хіба ж соцзмагання кінчається? Воно ж тільки но починається, правда?

Олена Олександрівна ще раз стиснула руку шахтареві і, взявши з нього слово, що він завтра конче зайде до неї,—раптово зникла в теплій темряві літньої зоряної ночі.

IV

„Господи, боже мій, — подумав про себе Кравчук, ідучи до загадовні,—який я безвихідний дурень! Жінка вже сама говорить мені, що кохає мене, а я стою біля неї і лупаю очима. Та невже не можна було хоч би цю біленьку ручку поцілувати? Фу, яка гидота! Не кавалер, а найсправжнісінький бельбас!“.

А втім, гнівався він на себе не довго, бо спогад про завтрішню зустріч так рожево виглядав, що він уже готовий був себе присоромити: мовляв, не треба бути таким прожерливим. Правда, він проморгав кілька щасливих хвилин, але хіба його завтра не чекають прекрасніші години?

„Та все таки, чим же скінчиться ця зустріч?—думав він.—Що вона вирішила? Про що вона говорила?“.

А втім, що б вона не вирішила, а йому турбуватись нічого, бо він певний, що всяке її вирішення піде йому лише на користь... І потім, доки він буде вовтузитись в особистих справах? Чи не час подумати й про добич?

До загадовні вийшло сьогодні чимало робітників, і тому шахтний двір з усіх сторін блимав вогниками „Вольфа“—лямпочками, що їх тримали шахтарі в руках. На естета ця підготовка до походу в глибокі підземні поля і штреки справила б надзвичайне вражіння, він би, очевидно, порівняв цю вогняну метушню на темному дворіщі, скажімо, з так званими „страстними“ вогнями, а шахтарів—з якоюсь таємною і (обов'язково!) надзвичайно прекрасною ложею, але виселкові люди до всього цього звикли і знали, що всі ці вогники, як і їхні носії, за якісь кілька хвилин зникнуть під землею і стануть там на важку відповідальну й зовсім прозаїчну, працю, і знали, що з цього „красиво“ захоплюватись не варт.

У загадовні Кравчук зустрівся з Коробкою.

— Хіба я не казав,—сказав Коробка.—Тепер будуть пиячити кілька день.

— Ти знову про Шруба з Остапенком?

— Та про кого ж, як не про них,—і Коробка сплюнув.—Оце так в останній день змагаються... сукині сини!

За п'ять хвилин кліть забрала товаришів і з „вітерцем“ спустила їх на 400 з гаком метрів. Ще за мить вони вже йшли по штрекові, прислухаючись до дзвоників і даючи дорогу вагончикам з вугіллям, що ви-

пливали з вогкої темряви неясними силюетами, як і їхні возії: коні й коногони.

Коли Кравчук узяв до рук відбійного молотка й почав ним працювати в чорному закуткові штрека, від образу Олени Олександрівни знову нічого не зосталось, крім того ж таки ніжного стиску в серці. Цей стиск до свідомости, можна сказати, не доходив і був, як той тимчасово прибитий вогкістю вогник, що йому тільки за якийсь час дозволять розгорітись і забушувати. Тепер Кравчук думав про добич. У загадовні він зустрів завшахтою і взяв од нього, що передостанній день дав 104 відсотки. Це його ще більше підбадьорювало, бо коли передостанній вийшов переможцем, то останній, вирішальний, мусить його перевищити на кілька відсотків: йому відомо було, що сьогодні кліть забрала багато більше вибійників, ніж у цю зміну вона забрала вчора.

Відбійний молоток так легко вривався в пласт і такі великі глиби одривав вугілля, що Кравчукові здавалося, що не він працює, а хтось інший, що стоїть за ним і посилює його м'язи своїми міцними, як сталь, руками. Він працював без відпочинку й почував, що сьогодні його ніхто й ніщо не стомить. Деренчав відбійний молоток, шипіло повітря крізь шлангу, але він цього нічого не чув: він тільки бачив один пласт, що посувався вглиб під натиском його напружених м'язів. Він сьогодні взявся побити рекорд, дати стільки, скільки дає принаймні у звичайні дні весь учасок. Він тільки тоді опам'ятався, коли його взяли за руку і сказали, що вже час подаватись „на-горá“. Тільки тоді він глибоко зідхнув й озирнувся навкруги.

— Ну, й нагativ!—сказав хтось позаду нього.—За тобою скоро цілий учасок не вженеться.

Він уже й сам бачив, що рекорд побито, тому йому так приємно стало на душі, наче дивився він не у вогку темряву переможеного пласта, а на золоте проміння ніжного весняного сонця.

— Ну, так хто ж із вибійників береться вступити зі мною в соцзмагання?—задерикувато кинув Кравчук.

Його виклик спершу не найшов відгуку: очевидно, ніхто не ризикував сперечатися з такою продуктивністю праці, якої досяг Кравчук. Але потім обізвалося кілька голосів:

— Коли хочеш, беремося обігнати тебе парою. Ти один, а нас двоє. Згода?

— Я беруся сам обігнати!—самовпевнено заявив широкоплечий вибійник, підходячи до Кравчука.

Кравчук подивився на широкоплечого і, впізнавши в ньому відомого старого вибійника, подумав:—Саме тебе я й чекав.

— Згода! Давай руку!—сказав він і додав:—На місяць. А там подивимось.

— Я брався обігнати тебе за день,—поліз був рачки широкоплечий і тут же засоромився:—А втім, добре: хай буде й на місяць.

Свідки розняли їм руки, і скоро Кравчук був на горі. І тільки тоді, коли він попав на-гора й коли вже ранкове сонце умивало його чорне обличчя своїм теплим промінням,—тільки тоді він згадав про Олену Олександрівну й відчув, що зараз лише про неї він і може думати.

„І нічого тут поганого нема“,—заспокоював він

себе, виходячи з лазні.—Право думати зараз про неї я заслужив своєю ударною винятковою роботою в цей вирішальний останній день“.

Кравчук ішов бадьорим кроком. Він зовсім не відчував втоми, неначе залишав за собою не важку нічну роботу в шахті, а м'яке ліжко, що на ньому він проспав принаймні добрих сім годин. Ранок був ніжно-голубий і надзвичайно запашний: з якогось садка долітав запах липи. Цвірінькали й пурхали горобці й десь то-рохкотів важкий грузовик. Ніколи Кравчук не був так переповнений радістю життя, як у цей день. І тому, коли вчора він ще не наважувався малювати картини своєї зустрічі з Оленою Олександрівною, то сьогодні він остаточно розперезався: він уже цілував її ніжні, м'які руки, він навіть уже обіймав її, як свою дружину.

„Тепер я скажу тобі все й буду з тобою до кінця відвертим,—думав він:—тепер тобі прийдеться стримувати мене. Сьогодні вирішальний день і під землею й на землі... Останній день!“

Вона сказала, що не можна цей день називати останнім. Кравчук пригадав, як їй затремтів голос, коли вона заперечувала проти назви сьогоднішнього дня останнім, і несподівана тривога неприємно торкнула його серце.

„От тобі й маєш! — подумав він. — Не мала баба клопоту, так нате вам вигадку. Вона просто не хоче зі мною розлучатись—тут уся розгадка й ховається. А потім вона й справді має рацію: який же це останній день, коли він тільки вирішальний?“

Хоч Олена Олександрівна і пропонувала йому зайти до неї сьогодні прямо з шахти, але Кравчук вирішив

спершу переодягтись і лише з гуртожитку піти до своєї коханої. Він, звичайно, дуже поспішає, йому кожна хвилина дорога, але не можна ж іти в цьому брудному вбранні.

У гуртожиткові нікого не було: Коробка ще не прийшов, а Шруб та Остапенко, очевидно, десь пиячили. Кравчук хутко передягся в новий костюм і, затягнувши краватку та змахнувши порох з черевиків, вийшов на ганок.

— А, ударничок! Драстуйте! Драстуйте, ударничок!— перерізав йому дорогу п'яний Шруб. — Багато нарубили?

Остапенко, що теж ледве тримався на ногах і стояв тут же, взяв Шруба за руку і пробубонів п'яним голосом:

— Не чіпайте його, дядьку. Ходіте в казарму!

— Зачім у казарму?—висмикнув руку Шруб.—А що, як я хочу поговорити з товаришем Кравчуком?

— Чого тобі треба від мене?—спитав Кравчук і відступив на два кроки.

— А того мені треба, що ти мені жити не даєш!— Шруб блиснув своїми маленькими зеленуватими очима й Кравчук знову побачив в них звірячу ненависть.

— Ти сам собі жити не даєш своїми прогулами,— сказав він.—Як тобі не сором, Шрубе, ти ж старий робітник! Невже в тобі ніколи не заговорить совість?

— Кажеш, ударничку, совість?—і Шруб схватив Кравчука за рукав.

— Та не чіпайте його, дядьку! Ходіте до казарми,— ще раз пробубонів Остапенко.

Але вже було пізно. Ненависть Шрубова, що він її с'як-так приховував, вийшла із штучних берегів, а п'яний чад відбив йому найменшу здібність мислити. Він раптом схопив у свої кам'яні обійми Кравчука й почав його валити. Назвати сили нерівними не можна було: Кравчук не поступався м'язами кремезному „самомобілізованому фронтовикові“ і треба було чекати, що Шруб тут же дорого розплатиться за свій вчинок. Але в останній момент, коли Кравчук, захоплений у несподіваний притиск, випростовувався й збирався перейти в контратаку, нога йому оступилась і він, як підкошений, з шумом і важко повалився, грюкнувши головою об цемент.

І тоді ж перед його очима ранковий промінь блиснув в чомусь гостро-тривожному, а біля серця почув він неможливий біль. І тоді ж на мить промайнув йому перед очима вогкий штрек, промайнули ті гори вугілля, що він його сьогодні, у вирішальний, останній день так багато нарубав, повстало, нарешті, обличчя Олени Олександрівни: спершу воно було нормальної величини, потім стало зменшуватись, затуманюватись і раптом зовсім зникло. Потім він остаточно й навіки загубив свідомість.

Пірнувши ножем Кравчука, Шруб кинувся в степ і біля вбитого шахтаря залишився сам коногон Остапенко. Він кліпав переляканими очима й то поглядав на Кравчука, то дивився на ласкаве сонце, що повагом, ледве помітно посуваючись по блакитному полю літнього вранішнього неба, байдуже обминало нерухоме тіло.

На другий день ховали вдарника-шахтаря. За труною йшла Олена Олександрівна й сухими очима дивилась кудись поперед себе. За добу вона так змарніла, що її не можна було пізнати.

...На четвертий день зловили Шруба, а на п'ятий дістали з „його заводу“ такого термінового папірця:

„Цим доводимо до відома, що справжнє прізвище Шруба—Степанюк. На нашому заводі він працював усього з півроку. Степанюк-Шруб, як виявилось, із розкуркулених куркулів і попав він на завод через недогляд адміністрації“.

МАЙБУТНІ ШАХТАРІ

I

Перша сутичка виникла саме в той момент, коли Швидкий, кинувши неохайний погляд на обшиту листовим залізом Чапчикову скриньку, іронічно запитав:

— А це чий чамайдан?

— Це моя скринька,—сказав Чапчик, витираючи піт з чола: він допіру ледве-ледве всунувся у вагон.

— Чи не молода тобі презентувала її?—Швидкий усміхнувся до Супруна й, викинувши шкіряного портсигара, так би мовити, елегантно (двома пальцями) забрав з нього папіросу.

Наївний Чапчик, безперечно, не зрозумів іронічного запитання свого співбесідника й тому здивовано вирячив свої темні озера—напівдитячі очі.

— Яка це молода?—сказав він і облизав губи.

— Ну, як не молода,—кинув Швидкий,—то чого ж ти з нею церемонишся? Підсунь кудись—хіба не бачиш, що вона посіла моє місце?

Чапчик нарешті зрозумів, у чому річ („ага, он у чому річ“,—подумав він) і заходився біля своєї скрині. За мить скриня вже була під лавою, за хвилину на місці скрині сидів уже Швидкий, але спогад про цю

розмову з новим товаришем залишився по суті надовго. І надовго він залишився саме тому, що був, можна сказати, трохи неприємний.

Та й справді: що тут гарного? Чапчик розуміє, що він селяк, він розуміє, що йому бракує міської виправки й тих вишуканих рухів, якими так успішно володіє цей містечковий хлопець. Чапчик знає, що він дуже низенький, що він замість кепі носить картуза й не має того породистого носу, що його має Швидкий. Нарешті, він знає, що все це поруч із Швидким робить його трохи комічним. Але хіба справа в цьому? Хіба він не був зразковим комсомольцем у своїй Комарівці? Хіба його не вважали за першу людину на селі? Навіщо ж тоді таким неохайним тоном розмовляти з ним? Ну, він помилився, не туди поставивши скриню, але при чому тут глумлива „молода“? Нарешті Чапчик доміркувався, що і його скриню Швидкий нарочито назвав „чамайданом“.

Словом, розмова з новим товаришем не подобалася селякові. І, згадуючи її, він відчував на серці деяку образу. Саме тоді й взяла його заздрість, що він не може так розв'язно поводитись з людьми, як Швидкий, і тоді ж виникло в нім бажання, так би мовити, якимось показати себе.

Бажання показати себе за дорогу цілком усвідомилось і усвідомившись почало розгорятись. Та й справді: Швидкий не тільки не змінив своєї поведінки,—він до безкраю розперезався і не менш остаточно довів, що для нього Чапчик не більш, як муха, з якою йому можна поводитись, як йому забажається. То він, розвалившись на лаві, примушував селяка сходити по воду,

то він, вдаючи з себе пана, пропонував Чапчикові одчинити або зачинити вікно. Нарешті він вийшов із усяких норм пристойности й, повернувшись задом до своєї жертви, сказав:

— А ну бо почеси мені спину... Та не там, нижче свербить.

Як видно хоч би з останньої фрази Швидкого, досі Чапчик виконував накази без усяких заперечень: не тільки тому, що він пасував перед цією винятковою розв'язністю, але й, головним чином, тому, що (як це вияснилося з розмов) Швидкий уже побував на шахтах і навіть (з його слів) один час був вибійником. Але тут Чапчик не витримав і, набравшись хоробрости, сказав:

— Я тобі не нянька—чухай сам!

Мовчазний широкоплечий Супрун, який до цього часу тільки спостерігав, раптом, узявшись за живіт, зареготав басом.

— Так би й давно!...—промовив він тим же басом.— Ач який паничик найшовся!

Ця несподівана підмога підбадьорила селяка і підбадьорила тим більше, що Супрун, хоч ще й не бачив шахти—все ж був містечковий комсомолец: до цього часу Чапчик думав, що всі містечкові комсомольці такі, як Швидкий; тепер він побачив, поперше, що він помилився, подруге, побачив, що тепер не буде вже відчувати себе самотнім, яким він відчував себе до цього часу.

— І справді паничик!—кинув задериковато підбадьорений Чапчик.—Кажу, чухай сам!

Але Швидкого, очевидно, важко було збентежити.

Він повагом повернувся, подивився глумливим поглядом на селяка (мовляв, яка ж ти нікчемна муха!) і промовив чітко й іронічно.

— Теж майбутній шахтар! Товариш називається... Ти чому, до речі, не поїхав з першою партією мобілізованих?—додав він.—Мабуть, ухилявся?

Додаток був такий же несподіваний, як і підмога з боку Супруна. Звичайно, Чапчик не поїхав з першою партією мобілізованих на вугільний фронт тому, що здавав свої справи новому голові КНС (він був у своєму селі головою КНС), звичайно, таке ж запитання він міг поставити й перед Швидким, бо до складу першої партії входило й кілька містечкових комсомольців, але всі ці думки, на жаль, прийшли багато пізніше. В той же вирішальний момент він тільки розгубився й, розгубившись, мовчки сів на своє місце (він стояв). І сів приблизно таким маніром, як сідають школярі, що відчувають себе винними.

Ця нова неприємність, проте, не справила вже такого гнітючого вражіння на Чапчика, яке справляли на нього неприємності попередні. Образа, звичайно, залишалася, залишалося й болюче бажання якось показати себе, але, найшовши з боку Супруна підтримку (правда, химерну, бо Супрун знову мовчав), селяк покищо вишукував моменту, коли, нарешті, хтось чи щось хоч трохи зіб'є пиху самовпевненому Швидкому.

Момент цей, нарешті, прийшов. Прийшов тоді, коли вони вже були кілометрів за 500 від свого району й коли поїзд, вривавшись у донецький степ, мчав їх повз заводів і шахт незнайомого їм краю.

На одній із зупинок до комсомольців підеїла якась пристаркувата жінка. Швидкий зав'язав з нею розмову. З розмови виявилось, що вона живе в Донбасі з двадцяти років, себто вже більше як 26. Так би мовити, тутешня староживка. Це, очевидно, заїмпонувало Швидкому й він, відрекомендувавшись колишнім шахтарем, почав перед нею вихвалитися знанням шахтарського життя й шахти. Чи й справді Швидкий мав такі великі знання — принаймні Чапчикові покищо це було не зовсім ясно, але пристаркувата жінка цим знанням повірила й пройнялася навіть до них деякою повагою.

— Тобі, хлопче, видніше, — втираючи хусткою носа, сказала вона на якесь гаряче твердження Швидкого. — Що я там знаю? Живу я в Бахмуті, тепер Артемівськ зветься, і за 26 років — сказати тобі по-правді — й близько не була біля шахти... Бублички я продаю на базарі.

Почувши це, широкоплечий Супрун ураз прокинувся від своєї мовчанки й зареготав тим же таки добродушним басом. Швидкий спалахнув (він у перший раз спалахнув) й розгубившись затикався. Тоді він зі злістю подивився на Супруна, зиркнув таким же чином і на Чапчика, зі справжньою ненавистю зміряв з голови до ніг пристаркувату жінку, що її він узяв за матір якогось шахтаря і яка, як виявилось, була звичайнісінькою собі спекулянткою, — і все це, так би мовити, проробивши, вийшов суворий і незадоволений із купе.

Цей випадок, безперечно, сподобався Чапчикові: мовляв, нарешті Швидкому хоч трохи збито пиху: ну,

хіба б справді досвідчена людина попалась на такий гачок? Словом, Чапчик зідхнув із полегшенням.

— Ага, чортова кукла,—подумав він,—попався? Ото не задавайся на задрипані макарони! Подумаєш, який досвідчений шахтар!

В уяві селяк уже бутузив свого супротивника, так би мовити, на всі заставки. Бутузив так, як йому хотілось. І коли б він мав упевненість, що з-під його ударів Швидкий уже не виприсне,—він був би цілком задоволений. Та лихо було в тому, що всі ці вдари були покищо уявними. Це, звичайно, зовсім не значить, що він не здібний по-справжньому „показати“ себе перед містечковими комсомольцями. Він ще покаже! Але перед якими... от? Перед подібними до самовпевненого й досвідченого Швидкого? Перед цими все таки важкуватю!

З таким зневір'ям до своїх сил він їхав аж до районного вугільного центру. З таким зневір'ям він вирушив і до шахти: в районі їх довго не затримували—позаписували у якісь книжки, наділили відповідними папірцями й побажали всього найкращого.

II

З добрими дорогами ще не всюди гаразд. Але це був один із тих капітальних шляхів, що їх ми тепер чимало найдемо на Донбасі і що вкупі з Палацами Культури, з радянськими житлобудами, з новими заводами та шахтами в корінний спосіб змінюють обличчя всієї нашої країни. Були й добрі коні, був непоганий і фаєтон. Правда, сидіти було не зовсім зручно,

бо заважали Супрунів і Швидкого чамайдани (Чапчикова скриня стояла в ногах напівглухого візника), але цієї незручності селяк не помічав: думки працювали йому в зовсім іншому напрямку й зупинялися на більш серйозних справах.

Не помічали, мабуть, покищо цього і його товариші; і вони були зосереджені, і їм було не до дрібниць. Довгий час їхали мовчки. Коли їхали поїздом, раз-у-раз перекидалися словами, а Супрун навіть на-свистував якусь пісеньку, та вже в районному центрі все це вгомонилось. Можливо навіть, що й розв'язний Швидкий, принаймні сяк-так, відчував серйозність моменту: принаймні і йому слова покищо не навертались на язик. Очевидно, всі думали про іспити і про те, що їм несуть найближчі загадкові дні.

А втім, коли сонце надзвичайно душного дня зупинилося в зеніті й немилосердно почало палити голову, Чапчик помітив не тільки незручність,—він помітив, що вони досі не зустріли жодного гайка, в якому можна було б відпочити й почути деяку прохолоду, й помітив, що весь ландшафт нового краю муляє йому очі: сиротливий степ був далекий і без кінця чужий.

— Ач яка місцевість!—порушив мовчанку Супрунів бас.—У нас не така.

— Тут всюди гола місцевість! — авторитетно заявив Швидкий.—Сіра. Особливо вона впливає на селяків: не встиг приїхати—вже й тікає.

Швидкий, що аж досі ніяк не міг забути скандального випадку з пристаркуватою жінкою, мабуть мав сильне бажання на когось помститись і, не находячи

нікого, крім Чапчика (Супруна він безперечно побоювався), вирішив шпигоннути селяка. Шпилька попала в самісіньке серце і зробила найсправжнісінький біль. Річ у тому, що мініатюрний Чапчик, який далі свого села не знав дороги в світ і був надзвичайно вразлива людина, покинувши нарешті вагон, і справді почував себе трохи сиротою. Ну, що ти тут зробиш, коли йому така вдача! Звичайно, в'юнкому й легковажному Швидкому, який встиг уже побувати в багатьох містах і районах, все це—іграшки, іграшки, мабуть, і спокійному, урівноваженому Супрунові. А от вразливому Чапчикові — Чапчикові це зовсім не іграшки. І тепер, не бачачи навколо себе жодного деревця, він згадував свій лісовий край і йому було трохи сумно. Одним словом, Швидкий у певному сенсі не помилявся.

Але хто це сказав, що Чапчик думає тікати? Хіба Чапчик не з легкою й радісною душею виїздив зі своєї Комарівки? Хіба він, скажимо, не обіцяв своїй матері-незаможниці за рік так ошахтаритись, що і її забрати до себе? Нарешті, хіба це не він навіки вирішив залишитись чесним, добросовісним і витриманим комсомольцем? Швидкий, мабуть, помічає на його обличчі риси суму? Так тут нічого поганого нема (в тому, що риси суму)—це може трапитись зі всякою вразливою людиною. Подумаєш, який твердокам'яний комсомолец!

Але, на жаль, іронія прозвучала кволенько, і Чапчик замислився. Не в тому сенсі замислився, що він думав тікати додому, а в тому, що Швидкий і справді має рацію пишатися їй, так би мовити, гнути кирпу. Скажимо, на обличчі Швидкого не помітно ніякого суму,

а це вже величезний плюс і не мала перемога. Це значить, що Швидкий буде почувати себе на шахті, як дома, а він, Чапчик, ще довго там виступатиме в ролі новака, і на нього довго будуть дивитися з деяким презирством.

— Ні, на мене не будуть дивитися з презирством,— утішав себе Чапчик.— Я на шахті зроблюся героєм, і тоді Швидкий ніколи вже не наважиться так неохайно поводитися зі мною й посилати на мою адресу такі образливі натяки. Це нічого, що Швидкий має чималий досвід. Це навіть гарно! Але й я буду мати не менший досвід, а можливо й трохи більший. І потім я обов'язково забуду свій лісовий край і тоді на моєму обличчі не з'явиться жодної риски суму.

Шахта, що до неї посувалися мобілізовані комсомольці, була найдальшою шахтою в районі, і тому вони їхали вже з годину, а виселок досі не показувався. Не приходилося їм пересікати й сусідні шахти. Лише то тут, то там повставали димарі й терикони, і тоді хлопці вдивлялися в обрій. Ніщо по суті не тривожило й тиші донецького степу: стукіт коліс і раптовий цокіт підков, коли той чи інший кінь засікався, тільки підкреслювали гаряче безгоміння літнього дня.

— Отже, завтра поліземо в шахту,—сказав Швидкий і раптом звернувся до Чапчика:—Тобі не боязко?

— Чого ж мені боязко?—кинув Чапчик, який давно вже чекав, що в'їдливий хлопець від натяків перейде нарешті до прямих колючих запитань.—Хіба там що—вовки ходять?

— Там, брат, штреки страшніші за вовків!—авторитетно поінформував „досвідчений“ комсомолец.

Супрун давно вже помічав, як погано впливають на селяка запитання й репліки Швидкого, й тому, підшморгнувши носом, сказав:

— Слухаю я тебе, Швидкий, от уже не перший день, а досі не доберу, чого ти липнеш до хлопця.

— Ні до кого я не липну!—роздратовано кинув Швидкий: поперше, йому не подобалось, коли в його розмову з селяком втручався Супрун, подруге, помітивши кінець-кінцем чамайдани, ніяк не міг з ними впоратись: то один, то другий налазив на нього.— Ні до кого я не липну!—ще раз підкреслив він.— Мені тільки здається, що даремно його прислали сюди: не з його худобою й смекалкою лазити по штреках!

— Це ти про мене говориш?—спитав схвилюваний Чапчик і тут же подумав, що він зовсім даремно не почухав Швидкому спини.

— Та про тебе ж!.. А що таке? Хіба помиляюся?

Тут вже й Супрун не витримав. Положивши в кишеню ножа, за допомогою якого він допіру підполуднував, Супрун почухав потилицю й сказав:

— Коли це ти по тих штреках лазив? Що рік блукав десь поза районом, то вірно, а от щоб по штреках, то хто й зна!

— Що значить блукав!—незадоволено промовив Швидкий.—Хіба то називається блукав, коли тебе в іншу округу перекинули?

— А до чого ж тут штреки?

— А до того, що працював значить на Донбасі!

— Та невже?—і Супрун зареготав своїм добродушним басом.—Чи не так, як ота жінка, що в поїзді?

Бас цей цілком задовольнив Чапчика; він прозвув-

чав йому справжньою музикою. Але, на жаль, не надовго, бо Швидкий подивився на Супруна таким поглядом, що навіть Чапчикові неприємно стало. І тим більш неприємно стало, що Супрун на цей погляд нічого не відповів: склалося таке вражіння, що він його не витримав. Словом, Супрун уже мовчав, а селяк, знову відчувши себе самотнім і безпорадним, дивився на рівну спину напівглухого візника. Потім він обливав губи й, кинувши, між іншим, погляд на Швидкого, зідхнув.

За деякий час на горизонті почали висуватись будівлі і раптом повстав величезний димар. Вирвались з-за горба якісь підводи і хутко наближались до них. По лівій дорозі пробіг собака. Видно було, що вони на решті наближаються до якогось виселку. Тоді вони поцікавились, що це. Напівглухий візник сказав їм, що це і є та шахта, на яку йому доручено їх довести. Словом, за півгодини вони вже були на місці призначення.

III

Так от воно які шахти! Що тут страшного? Буквально нічого! навіть навпаки: прекрасні новенькі домики вишикувались в кілька вулиць, дуже непоганий і навіть багато кращий за містечковий театр шахтний клуб; дівчата, хлопці, жінки, діти по вулицях, як і всюди. Одним словом, виселок, можна сказати, „на ять“.

Дуже добре їх зустріли. Дали місця в гуртожиткові (кожному по ліжку), дали матраців і подушок, простирадла, ковдри—нічого не забули! Добре нагодували. Нагодували в тому ж таки гуртожиткові (через кори-

дор і їдальня.) Завшахтою (це ж тут найбільший чоловік!) людина страшенно скромненька і, як виявилося—недавній звичайнісінький собі шахтар. Потім Чапчик узнав, що тепер мало не всіма шахтами керують колишні рудокопи. Це Чапчикові дуже подобалось: чому не припустити, що й він за якісь роки 5 стане такою великою людиною? Чапчик прекрасно знає, що радянська влада завжди відмітить добру роботу: одну відмітить орденом, другу—високою посадою.

Не подобалось тільки селякові, що Швидкий і тут встиг обернутись на героя. Швидкий уже крутився дзиг'ю навколо завшахтою й зо всіх боків виставляв себе. Він так енергійно виставляв себе, що за ним не тільки Чапчика, але й Супруна не видно було. Чапчик дивився своїми темними наївними озерами на симпатичного завшахтою і йому було шкода, що такою людиною заволодів такий, можна сказати, хоч і досвідчений, але все ж таки негарний хлопець.

— Що не говори, — подумав Чапчик про себе, — я все ж таки проти Швидкого — нікчема!

Але особливо відчув він свою нікчемність, коли побачив, як бойко Швидкий розмовляє з завшахтою.

— На вашій шахті, — спитав Швидкий, — всюди застосовано відбійні молотки?

— Майже всюди, — відповів завшахтою. — Працюють і зарубні машини.

— Ну, ясно, у вас же крутоспадні пласти, — сказав Швидкий. — Саме на таких пластах відбійному молоткові і належить перше місце. — Він трохи помовчав і додав: — у Німеччині така ж сама історія.

— В Рурському басейні?

— Та в Рурському ж! Там ще в 27 році працювало тільки до 400 зарубних машин, себто зарубними видобували лише 2 з лишком відсотки всього видобутку.

І, перейшовши на тон знавця і надзвичайно авторитетної людини, Швидкий почав читати, можна сказати, лекцію: про уложення верстов й геологічну будову двох подібних один до одного басейнів: Рурського й Донецького. Словом, він, треба гадати, вже заімпонував завшахтою. Щождо Чапчика, то його Швидкий, можна сказати, мало не знищив своєю ерудицією.

„Ні“, — подумав селяк. — „Швидкий і справді багато дечого знає. Я про це, що він говорить, ніколи й нічого не чув“.

І Чапчик навіть пошкодував на мить, що він не зумів заволодіти симпатією бойкого містечкового хлопця. Але це тільки на мить. Почуття образи все ж таки не згасало і йому хотілося думати, що ці знання лише таким, як він, здаються великими, а на самім ділі вони, мабуть, маленькі і Чапчик їх скоро здобуде. От як би тільки з шахтою все обійшлося добре, як би обійшлося добре, коли вони полізуть у шахту! Коли Чапчик і в шахті оскардниться, значить Швидкий і справді мав рацію глузувати з нього.

„Не дай господи!“ — подумав селяк і йому йокнуло під серцем.

Він сидів на своєму новому ліжкові і чекав Супруна, який вийшов до вбиральні (Швидкий уже чогось лазив по конторах). З Супруном він умовився походити по виселкові й, так би мовити, ближче познайомитися з новою обстановою. Нарешті, увійшов і Супрун. Увійшов він у супроводі якогось молодого шахтаря.

— Знайомся! — сказав Супрун. — Це місцевий комсомолець товариш Груша. Вибійник.

Познайомились. Груша був балакучий і приємний хлопець і тому з ним стало весело. („Добре в нашій республіці“, — подумав Чапчик, — „усюди найдем своїх, комсомольців“). Груша став розповідати про роботу в шахті й про те, як він два роки тому розпочинав тут працю.

— Спершу навіть страшнувало було, — говорив Груша, — але потім звук і нічого страшнуватого не бачу. Нещасні випадки бувають, але де їх нема: бувають вони й на заводах, бувають і на селі. Нещасний випадок може трапитись навіть там, де його зовсім не чекаєш.

— А чого ж відціля тікають? — спитав Чапчик: дуже йому сподобався Груша й він з ним почував себе прекрасно.

— Літуні й дезертири всюди єсть, — промовив шахтар. — Цієї сволочі не бракує. Але треба й це сказати: робота тут не легка, та до того ж і під землею.

— Дуже важка? — продовжував допитувати Чапчик, що вирішив докопатися до найменших дрібниць, щоб почувати себе більш упевнено.

Груша запалив цигарку, пустив кільцями дим з рота й промовив:

— Звичайна не легка. Але зате ти тут працюєш не 7, а 6 годин, маєш добрий заробіток: єсть такі, що виганяють сотні карбованців на місяць, до того ж до тебе й величезна увага — і з боку партійної організації, і з боку професійної, та й адміністрація чимало вділяє твоїм побутовим умовам.

„Он воно як: 6 годин, сотні карбованців“... —

Чапчик уже почав був обурюватись з літунів, але тут його перебив Супрун.

— Справа ясна,—сказав Супрун.—Яка б там робота не була—важка чи ще важче, але на те ж ми комсомольці і на те ж ми на фронті, щоб перемагати труднощі.

Ну, це само собою розуміється. Це й справді ясно. Чапчик це прекрасно обмислив. Він, наприклад, дуже-дуже хоче бути героєм труда. Отже, хай Груша розповідає далі.

І Груша розповідав. Розповідав довго і саме цікаве. Він зупинився навіть на деяких деталях. Він розповів, наприклад, що робити, як раптом погасне лампочка в темному штрекові: досвідчений шахтар на такий випадок має, скажім, дві палиці: одну держить над головою, другу— убік, так і виходить, інакше він, скажім, стукався б головою об стелю, бо не вгадаєш, де треба нахилитись. Радив не лякатись, коли трапиться комусь із них залишитись на самоті. Крізь кволе світло лампочки ти можеш побачити в вугільному поросі якусь жахливу пику, але це так ввижається тільки незвичкій людині. Не треба лякатись, коли раптом почуєш під молотком невеличкі вибухи: то вискакують із пластів газу, і старий шахтар з цих вибухів лише радіє, бо це значить, що піде легкий вугіль. Словом, багато цікавого розповів Груша, й Чапчик вислухав його з величезною увагою.

Увечері вони ходили до загадовні: він, Супрун і той же Груша. (Швидко знову не було). У загадовні розмовляли з шахтарями, що з ними їх знайомив Груша. Бачили багато химерного. Все на них справляло сильне враження—і шахтарські каски, і чорні полотняні костюми, і напівфантастичні вогники в лампочках. І тоді було радісно і тривожно: радісно було, що й вони за кілька

день стануть таким ж героями, як ці чорні люди, яких вони з такою цікавістю оглядають; тривожно було тому, що попереду ще залишалась незнайома, мало не таємнича шахта, про яку вони чули так багато чудесного і яка все таки трошки лякала.

Заснув Чапчик пізно: мислі довго не давали спокою голові. Снівся йому дуже химерний сон. Снилось йому, нібито йде він якимсь темним глухим коридором, а назустріч йому біжать ліхтарики. І ліхтарики нібито не ліхтарики, а якісь живі істоти. Чапчик намагається ухилитись і ніяк не може: підбіжить ліхтарик, блисне йому в око—і зник.

— Що це таке?—думав Чапчик.—Чого вони хочуть від мене?

І тоді ж він раптом почув, що його хтось ззаду схопив за плечі. Він здригнув і повернувся. І бачить він перед собою якесь надзвичайно страшне обличчя. Обличчя з ненавистю дивиться на нього й скалить зуби. Охоплений жахом, Чапчик намагається пригадати, чие це обличчя. Він напружує всі свої розумові сили і... даремно: він все таки не здібний пригадати. Але може він вирветься? Ні, він не може і вирватись: таємнича істота міцно тримає його в своїх руках.—Пропав,—подумав Чапчик і тут же раптово згадав, чие це обличчя: це було обличчя Швидкого. Охоплений ще більшим жахом, Чапчик скрикнув...

IV

— Чого ти кричиш?—почув селяк біля себе досить ласкавий голос і, так би мовити, з зовсім іншої опери.—Кошмар душив чи що?

Чапчик розплющив очі. Біля селюкового ліжка стояв Швидкий і дивився на нього доброзичливими очима. Він дивився такими очима, що Чапчикові навіть не вірилось, що це саме той в'їдливий комсомолець, який цілу дорогу не давав йому спокою. У всякому разі реальний Швидкий нічого не мав спільного з тією потворою, котру він бачив уві сні. Тут же був і Супрун: він тримав у руках мило й зубну щітку й, перекинувши через плече рушника, готувався йти до вмивальника. На двох койках спали шахтарі—вони мабуть допіру прийшли з роботи.

— Чого ж ти мовчиш?—сказав Швидкий.—Кошмар, питаю, душив чи що?

— Сон приснився страшний!—відповів Чапчик і звернувся до Супруна.—Хіба вже пізно?

— Ні, не дуже,—йдучи сказав Супрун.—Приходили від завшахтою: зараз поліземо. Одягайся!

Чапчикові знову йокнуло під серцем, йокнуло і радісно і тривожно. Та й справді: від першого іспиту залежить багато. Чапчик кинувся швидко вдягатись.

— У тебе ніяких крапель нема від зубів—звернувся до нього тим же ласкавим голосом Швидкий.—Страшенно зуб болить!—і взявся рукою за щоку.

— Де ж у мене вони візьмуться?—сказав здивовано Чапчик і подивився на Швидкого.

Химерний сон і особливо Супрунова інформація, що вони зараз полізуть у шахту,—все це на деякий час паралізувало його здібність спостерігати і він не бачив, що навкруги його робиться. Тепер Чапчик побачив, поперше, що у вікно зазирає вогняна куля ранкового сонця, а, подруге, побачив, що Швидкий і справді зо-

всім перетворився. Це вже не був самовпевнений юнак яким його досі знав селяк,—це вже був дуже симпатичний хлопець, яким його Чапчик навіть не уявляв. Швидкий посміхався милою й надзвичайно ясною посмішкою.

— Що це з ним раптом трапилося?—подумав Чапчик і тут же вирішив:—хіба мені не все одно? Лиш би він був завжди таким.

Чапчикові навіть захотілося підійти до Швидкого, потиснути йому руку й попросити пробачення. За що? Та хоч би за то, що він колись гнівався на нього. Хіба він мав право гніватись на такого по суті доброго товариша? Він просто не знав Швидкого.

— А хіба дуже болить зуб?—спитав він.—Так ти тоді не йди з нами, залишися!

— Зуб болить дуже,—сказав Швидкий,—але чого ж я буду залишатись? Все одно колись прийдеться йти... та й завшахтою може щось подумати.

— Що ти кажеш!! Завшахтою?—мало не скрикнув селяк.—Будь певний: ми з ним поговоримо, і він нам повірить.

— Не буде діла! З цим бюрократом важко говорити!—відказав Швидкий.

Завшахтою бюрократ? Ця лагідна, гостинна й товариська людина? Чапчик нічого не розуміє. Може товариш говорить про когось іншого? Про нього? Коли про нього, то дивно. Чапчик все таки думає, що товариш помиляється. Він також помиляється, як Чапчик помилявся в нім. Швидкий не погоджується? Шкода! Він дуже шкодує, що перетвореного Швидкого не можна переконати, що завшахтою такий же милий, як сьогодні сам він, Швидкий.

Чапчик узяв рушника і все таки в доброму настрої пішов до вмивальника. Йому дуже було приємно, що на його серці нема вже ніякої образи і єсть тільки маленька й радісна тривога.

За якийсь час Чапчик, Супрун і Швидкий ішли з завшахтою до лазні. Там вони попередягались в нові полотняні костюми, в старенькі чоботи й тверді каски. Там вони дістали й лямпочки. Якось смішно й радісно було відчувати себе в цих костюмах і тримати в руках химерний вогник.

— Ну, гайда до кліті,—сказав завшахтою й рушив до дверей, коли всі були готові.

Вони пішли широким дворщем і скоро зупинилися біля кліті.

Цього моменту Чапчик, очевидно, ніколи не забуде. Шахту раз-у-раз затоплювало водою й тому по стволу бігли прямо таки цілі ручаї. Кліть (вона допіру забрала першу партію) була вогка й непривітлива. Непривітливо виглядала й людина, що керувала нею: робітник, мабуть, недолюбляв екскурсантів, а майбутніх шахтарів, одягнених у чистенькі полотняні костюми, за когось іншого і прийняти не можна було. Біля кліті стояло ще декілька чоловіка, вони теж збиралися під землю.

— Ну, спершу спустимся метрів на 150,—сказав завшахтою.

— Як це буде на 150 метрів—подумав Чапчик.— Скільки скажім, має метрів п'ятиповерховий будинок? Мабуть не більше, як метрів 40? Тоді що ж це виходить? Виходить, що ми зараз спустимось на таку глибину, яка рівняється мало не 4 один на одного поставленим будинкам?

І в третій раз Чапчикові йокнуло під серцем: справа в тому, що він раптом згадав той трагічний випадок з кліттю (вона зірвалась), який трапився на шахті „Марія“ й про котрий у свій час чимало писали в газетах. Він подивився на Супруна й Швидкого. Перший і зараз був такий же спокійний і урівноважений, яким його знав Чапчик у вагоні, але другий був блідий і тремтів, узявшись рукою за щоку.

— Бідолаха!—зідхнув Чапчик.—Його зімниця трясє, а він у шахту збирається. От проклятий зуб!

Проте важко було сказати, кому більш співчував: собі чи Швидкому, бо 150 метрів все таки ніяк не виходили з голови. Як він себе не заспокоював, що він собі не говорив, а під серцем тепер йокало вже без перерви. І коли б не щаслива мисль про міські ліфти (а про ліфти йому вже чимало розповідали), він, можливо, сів би в кліть з поганим настроєм. Згадка ж про ліфти його дуже підбадьорювала. І справді: по великих будинках, можливо не нижчих за 150 метрів (ну, хоч би в тій же Америці), люди їздять таким чином кожного дня, дехто навіть кожної години, а він, майбутній шахтар, дрейфить перед перспективою спуститись можливо в кращій машині, і дрефить, як найсправжнісінький боягуз! Ні, це вже ні к чорту не годиться!

— Лізьте!—почув він голос завшахтою, коли кліть знову подали „на-гора“ й коли хтось відчинив залізні ґрати.

Майбутні шахтарі рушили через місток. За мить стукнули двері, вдарив гонг і кліть пішла. Ці кілька секунд, поки кліть з шумом, аж дух забивало, мчалась кудись, Чапчик був, можна сказати, в надзвичайному

трансі. Він міцно тримався за якусь залізну перекладину, не менш міцно притиснувшись до холодної стіни, і знав тільки, що летить кудись угору і що вода, яка зливою падала на нього відкілясь звверху, проривається йому за комір і робить йому на спині неприємний холод. Правда, він дещо й бачив, але те, що він бачив, було таке ж фантастичне, як його недавній сон: у темному вогкому кутку, крізь тускле світло кількох ліхтариків вирисовувались химерні силуети зовсім не-реальних ніг. Більше він нічого не пам'ятає. Він навіть не пам'ятає, коли і як він вийшов із кліті. В цьому він чесно признався, коли його потім розпитували.

Вони вже були у квершлагові, і тут Чапчик машинально подивився на своїх товаришів: Супрун був такий же спокійний, як і раніш, але й Швидкий не змінився: тримаючись за щоку (хорий зуб!), він і тепер тремтів і мав поганий вигляд блідої людини. Проте Чапчик на цей раз не звернув на нього відповідної уваги, бо зайнятий був своєю особою.

— І як виявляється, нема тут нічого страшного!—бадьоро вирішив Чапчик, ступаючи по штрекові.—Кліттю спускатись тільки без звички неприємно і навіть страшно, а як звикнеш,—той же ліфт! Ну, а щодо вибірок, то про них і говорити не приходится: звичайний собі темний вогкий коридор—і тільки.

— Почекайте!—сказав завшахтою, раптово зупиняючись та повертаючись до хлопців (він ішов попереду):—Чуєте гул? То коногони женуть вугіль. Становіться до стіни.

І завшахтою, скликавши до себе своїх майбутніх шахтарів, поки наближались вагончики, пояснював но-

вакам те, що їм було неясно й чим вони цікавились. Розпитували, правда, тільки Чапчик і Супрун: Швидкий нічим не цікавився й мовчав. Селюк пояснив це тією обставиною, що все це йому давно відомо.

Нарешті в глибині штреку блиснув ліхтарик, і повні вугілля вагончики з грохотом і шумом проскочили повз них.

— Коли вам треба буде колись зупинити коногона,—сказав завшахтою,—ви мусите помахати ліхтарем, і він зупиниться.

— А для чого його зупиняти?—спитав Чапчик.

— Ну, скажім,—відповів завшахтою,—ви попали в так звану „трубу“—це таке місце в штрекові, де ви ніяк не можете розминутись з вагончиками і де вас вони обов'язково зачеплять,—тоді ви й сигналізуєте ліхтарем.

Ага, он воно що! Ну, тепер ясно. Треба обов'язково запам'ятати. Чапчик це обов'язково запам'ятає, бо все ж це відповідним чином зв'язано, з одного боку, з небезпекою, з другого боку—з щасливим виходом із вибірок. Треба прислухатись до кожного слова досвідченого шахтаря.

Вони знову рушили в темну глибіню, висвічуючи собі дорогу „вольфом“. Зрідка назустріч їм ішли кудись шахтарі, але в напівтьмі вони нагадували скоріш тіні й, як тіні, зникали десь—без облич, без рук і навіть без ніг. То тут, то там чути було глухі стуки й десь без перерви дзюрчала вода.

— Ну, тепер готуйтеся до останнього іспиту,—сказав нарешті завшахтою й зупинився біля якоїсь діри,—Страшного нічого нема, але треба бути обережним.

Зараз подамось на нижчий горизонт. Це от гезенк. Далі—шахтне поле. Ми маємо так звані крутоспадні пласти. Приблизно на 80 градусів. Зараз спустимось по кріпях на 120 метрів униз. Хто за мною?

І завшахтою за мить опинився в дірі, а ще за мить його вже й не видно було в штрекові.

V

Першим за завшахтою рушив Супрун.

— Обережніш,—вилетів із-під землі голос шахтного командира.—Сюди став ногу!

Власне кажучи, Чапчик нічого не зрозумів із попередніх слів завшахтою. Для селяка ці „крутоспадні пласти“, ці 80 градусів тощо були китайською грамотою. Він зрозумів тільки те, що треба триматись сміливіше і треба бути обережним. Не довго думаючи, він,—щоб не бути останнім (а, промчавшись кліттю, він почував себе до певної міри героєм), як тільки зник під землею й Супрун, зиркнув на Швидкого (Швидкий і зараз тремтів і вистукував зубами—це Чапчик добре помітив), поліз і собі в діру.

Ставши ногою на кріп, він зиркнув униз і побачив там два вогники: нижчий і вищий, Супрунів і завшахтою.

— Давай сюди ноги!—почув він знизу Супрунів голос.

— А куди ж мені лізти, я нічого не бачу,—сказав Чапчик.

— Шукай ногами кріп і становись на неї.

Селяк спустився ще нижче, потім ще нижче, обережно намацуючи ногами „ліс“, та, як кішка, чіпляючись за деревини.

— Тут починається перший уступ!—знову почув він голос знизу.— Отой, що я вам про нього розповідав.

Завшахтою й справді щось розповідав у штрекові про уступи, але що саме,—Чапчик рішуче не пам'ятає. І потім теорія, як видно, зовсім не збігається з практикою: на малюнкові свого нового вчителя він бачив невинні лінії, а тут йому приходится виступати в ролі малпи і, у всякому разі, доброго акробата.

Чапчик подивився вниз: перший ліхтар заблудним вогником виблискував уже в стороні, другий—під ним.

— Давай сюди ногу!—сказав Супрун.—Як не падеш на кріп, становись мені на плече.

— Почекай, я трохи відпочину,—сказав Чапчик, ураз запарившись.

— Ну, відпочинь!—і Супрунів огник теж зник десь в стороні.

Коли Чапчик рушив далі й доліз до так званого. уступа, він остаточно розчарувався в теорії: чіплятись приходилось уже не тільки руками й не тільки ногами, але й черевом. Треба було податись убік (вогники заблимали ліворуч), а вбік подаватись ще важче було. Важко дихаючи, Чапчик зупинився й подивився вниз. І—о жах!—при кволому світлі ліхтаря, що ледве-ледве пробивалось крізь вугільний порох, він побачив темну безодню. Тільки тепер Чапчик усвідомив, що він у величезному (глибиною більш як на 100 метрів) колодязі, що він над проваллям і що він, виконуючи роль акробата, стоїть зараз, так би мовити, на волосинку від, загибелі. Варто зірватись з якоїсь кріпі і—пропав: кісток не позбирають!

І якраз у цей момент десь глухо загуло і, з шумом свистом та своєрідним стогоном почали одвалюватись глиби вугілля й летіти повз нього.

— Не хвилюйтесь,—почув він знизу бадьорий голос завшахтою.—Цей не зачепить!

Але вже було пізно. Тепер бадьорий вигук, на жаль, не здібний був підбадьорити Чапчика. Темне провалля дивилось на нього страшною задимленою порожнечою й він почув, як йому затремтіли руки, як впало й зупинилось серце, як попустились м'язи й як невідома досі йому байдужість почала сторожко, ніжно й обережно обнімати його. Ще один момент—і він летів би в безодню. Ще одна мить—і Чапчика б не було. І він потім ніяк не міг простежити, яким чином прокинулась йому думка й, прокинувшись, запрацювала—спершу поволі, далі швидше й нарешті скаженими корколомними темпами.

— От так шахтар!—раптом сказав собі Чапчик.—Як тобі не соромно, Чапчику! Люди на цих кріпях по 40 років працюють, а ти злякався однієї години. От так герой! Чи не ти, Чапчику, нещодавно збирався прославитися? Та як же ти прославишся? Люди йдуть на видиму смерть і не бояться, а ти злякався поганенького колодязя. От так герой! Подивись на Супруна. Він так спокійно лізе вниз, наче тут і народився. Бачиш чи не бачиш?... А ти? Заяць ти, Чапчику, а не герой!... А як зрадіє Швидкий! А як він тебе почне висміювати!

Тут селюк, скерований якоюсь йому невідомою силою, подивився вгору. Побачивши там огник Швидкого, він знову відчув новий прилив енергії. Тоді, чіпляючись за кріпі, він сміливо рушив уперед. Страху як і не

було. Навпаки, біля серця щось клокотало, билось і рвалося з грудей. Було страшенне бажання жартувати й з кимсь голосно й весело розмовляти.

— Ну що, Супруне, як себе почуваєш?—крикнув він униз.—Витримаєш іспита?

— Лиш би ти витримав!—донісся до нього спокійний Супрунів голос.

Чапчик хотів був щось сказати ще й Швидкому, але, зваживши на те, що Швидкому болить зуб і що він досі не проявив жадного бажання з кимсь перекинутись словом, вирішив його не чіпати.

На третьому уступі Чапчикові зірвалась з петельки лямпочка й, з шумом полетівши вниз, десь зачепилась за кріп. Опинившись у цілковитій тьмі, Чапчик на мить захвилювався, але дальша секунда принесла йому цілковите заспокоєння: він вирішив чекати вказівок шахного командира й покищо не рухатись.

— Зараз ми її дістанемо!—почув він голос завшахтою.—Почекай трохи!

І не пройшло хвилини, як лямпочка була вже в руках селяка: завшахтою дійсно лазить, мов малпа. Цей випадок ще більше підбадьорив Чапчика і решту путі він покрив сміливими, упевненими рухами свого, як тепер вияснялося, досить таки гнучкого тіла. Сплигнувши через якусь годину в штрек нижчого горизонту, селяк найшов в собі велику погорду й відчув, що тепер він витримав першого серйозного іспита. Чапчик подумав, що тепер він уже навіки залишиться на шахті. І саме тому залишиться навіки, що в мить, як тільки він спустився в штрек, його знову, проти його волі, потягло до небезпечної, але якоїсь надзвичайно солодкої кріпі шахтно-

го поля. Бо й справді: там потрібний був героїзм, але це ж саме він і хоче бути героєм! Там вимагають сміливості,—але хіба він уже не почуває себе хоробрим? Бажання працювати у нього надзвичайне. Вміння? Він бачить, що він із цією працею справиться. Чапчик був переповнений молодістю, бадьорістю, задерикуватою радістю. Серце його то завмирало, то прискорено билось. Він подивився на спокійного Супруна: Супрун так виглядав, наче він ніколи й не знав небезпеки. Тоді Чапчик зиркнув на завшахтою й, наче викликаючи когось на змагання, промовив:

— Тепер поліземо в більш небезпечні місця?

— Тепер—завтра—поліземо сюди на роботу!—усміхнувся шахтний командир і додав:—З охотою полізеш?.. Більш небезпечних місць нема.

— Звичайно, з охотою!—голосно вирвалось Чапчикові.—Я хочу бути вибійником. Як ви на це дивитесь?

— Добре. Зробимо. Все можна!—Завшахтою повернувся до діри й сказав:—Чого це так довго ваш товариш не вилазить?

Але не встиг завшахтою промовити це, як з шахтного поля показалися ноги.

— Ну, жвавіш ходім!—кинув завшахтою до ніг.

— Куди ходім?—сплигуючи, сказав незнайомий голос, і перед майбутніми шахтарями та шахтним командиром став якийсь незнайомий рудокоп.

VI

От тобі й маєш! Що за чортівщина? Не треба тобі й Гоголя! Мусів вилізти Швидкий, а вилізла зовсім

стороння людина. Справжні тобі „вечори поблизу Диканьки“. Але Чапчик, поставивши світло на обличчя Супруна, бачить, що й той скинув брови догори й нічого не розуміє.

— За тобою ніхто не ліз?—спитав завшахтою, звернувшись до шахтаря.—Нікого не бачив?

— Нікого не бачив!—відповів шахтар.

Усі перезирнулись. Справа, так би мовити, ускладнялась, заплутувалась. Де ж подівся Швидкий? Невже з ним щось трапилось? Але коли б щось трапилось, усі обов'язково почули б! Ще раз перезирнулись і, перезирнувшись, поспішно пішли до кліті. Тільки на вищому горизонті, принаймні, Чапчик з полегшенням зідхнув: саме на вищому горизонті вони найшли нитку до розв'язки цієї таємничої і, можна сказати, загадкової історії. На вищому горизонті їх поінформували, що такого хлопця, як Швидкий, дійсно бачили. Але він, говорячи місцевим жаргоном, давно вже подався „на-горá“. Прийшов у квершлаг, назвав себе екскурсантом і, коли кліть рушила з шахти, рушив і він з нею!

— Ага! Тепер я розумію,—сказав завшахтою,—справа ясна. Цілком.

— Що ж таке ви думаєте?—спитав Супрун.

— А те я думаю,—упевнено заявив завшахтою,—що ми його вже тут не побачимо. Я тепер розумію, чого він з півдня ходив за мною й натякав мені, що з нього непоганий бухгалтер. Він, голубок, сподівався дістати працю в канцелярії.

— Виходить, що він з нами по кріпях не лазив?—спитав здивований Чапчик. Міркування завшахтою про

зазіхання Швидкого на канцелярію до нього ще не дійшли, він ще їх не міг сприйняти головою.

— Де ж би він лазив,—сказав завшахтою,—коли він від гезенку пішов до кліті. Перелякався, сукин кот!

Туди к бісу! Швидкий перелякався? Той самий Швидкий, що він перед ним, можна сказати, тремтів цілу дорогу? Ні, Чапчик цьому не повірить. Тут трапилась якась помилка. Йому, мабуть, зуб дуже розболівся. Цього не може бути, щоб Швидкий перелякався. Правда, він мусів попередити когось, що вилазить із шахти, але це ж даної справи не стосується, себто не стосується припущення, що Швидкий здрейфив. Супрун киває головою і погоджується з завшахтою. Ну, тоді і Супрун помиляється!

А втім, усі сумніви скоро було розв'язано і розв'язали їх, так би мовити, непоборні факти. І саме тоді було розв'язано, коли Супрун і Чапчик повернулися до гуртожитку, певніш до своєї кімнати в гуртожиткові, що в ній вони зупинилися з Швидким. Ліжко Швидкого і справді було порожнє, не було його й чамайдана.

— Невже втік?—сказав Чапчик, звертаючись до Супруна.

— А ти ж думав як—лікує зуба?—сказав Супрун.—Пиши, синок, некролога: мовляв, сповіщаємо радянську суспільність, що на такій то шахті трагічно загинув комсомолец Швидкий і, мовляв, земля йому пухом!

Але вразливий Чапчик не мав охоти жартувати. Він уже забув усі ті болі й образи, якими так щедро наділяв його Швидкий в дорозі, і йому було тільки

дуже неприємно, що досвідчений комсомолец так ганебно оскандалився. В нім навіть не прокинулось почуття погорди. Що з того, що він, можна сказати, не погано показав себе перед містечковим товаришем? Що з того? Чи не краще було б, коли б і Швидкий працював на шахті? О, безперечно краще. І краще не тільки для трудящих, але й для самого досвідченого Швидкого. Чапчик подивився в вікно й замислився.

Ні, він цього ніколи б в світі не зробив! Не зробить цього ніколи—він певний—і широкоплечий Супрун. З вугільного фронту вони не повернуться принаймні до цілковитої перемоги на цій ділянці робітничого ентузіазму.

Тоді Чапчика знову потягло до небезпечної, але водночас і надзвичайно солодкої кліті шахтного поля. Чапчик тепер розумів старих шахтарів, тих старих шахтарів, що й дня не можуть прожити без темних, вогких полів підземної республіки.

За вікном стояв літній донецький вечір. Він ніжно обгортав матовим серпанком сторожкі степи й, ставши в далечині суцільним синім згустком, ховався за неясними межами горизонта. Чапчик одійшов од вікна, подивився на порожнє ліжко Швидкого й вийшов із кімнати.

VII

За тиждень, поцікавившись літературою зі своєї професії, Чапчик придбав у книгарні кілька дешевих книжок. Прочитавши їх, селяк раптом замислився.

— Ага,—подумав він,—он воно відкіля брав свої знання покійний Швидкий: з дешевої бібліотеки гірника брав він їх. От жук! А я гадав, що він спеціальний вуз пройшов!

Перед Чапчиком лежали такі брошури: 1) Блажевич—„Що треба знати гірникові-новакові“; 2) М. Нікішін „Переможемо вугілля системою Карташова“; 3) Варшавський „Застосування відбійних молотків“; 4) Ворожко—„Легкі зарубні машини“ і т. д.

ЩАСЛИВИЙ СЕКРЕТАР

Останові Вишні

I

Це не має ніякого значення для особистого щастя, що на одному місці не приходитьсь довго затримуватись. Навпаки, зміна обстановки дисциплінує людину й робить її більш ініціативною, і коли герань і канарку ви й зустрінете на квартирі, припустім, товариша Н, що партія раз-у-раз перекидає його з одного району в другий на ту чи іншу відповідальну роботу, то ви обов'язково подумаете: „і все таки міщанства я тут не бачу“.

Товариш Старк належав саме до тієї категорії партійців, що для них не тільки не існувало власного району, але й не було в цьому жадної трагедії для особистого життя. Як тільки траплявся десь прорив і район відчував сильну потребу в доброму організаторі, перш за все згадували такого от собі товариша Старка й, переконавшись, що він уже налагодив справи на останньому своєму місці, пропонували йому їхати туди, де були потрібні міцна рука й добра, вдумлива голова. Нарікав на це товариш Старк? Ніколи! Більш за те: він навіть пишався з такої уваги до нього

з боку партії і зовсім не відчував, що йому перешкоджають в його родинному побуті.

Прориви на вугільному фронті притягли у Донбас чимало сильних організаторів. Перекинула партія туди ж і товариша Старка. Досі він був секретарем одного із степових районів, тепер він став секретарем одного із районів Донбасу.

Товариш Старк був молода, високого зросту людина. Рівний ніс, високий лоб, кучеряве волосся й вузькі очі робили його обличчя надзвичайно привабливим. Молоді роки проте не заважали товаришеві Старкові мати досить таки величеський партійний стаж: уже 16-літнім хлопцем він брав активну участь у революційному русі. Товариш Старк був жонатий і мав чотирилітнього хлопчиська — Вову, — надзвичайно симпатичну й обличчям дуже подібну до нього дитину. Любив він Вову так, як може любити ніжний, пристрасний батько. Навіть Дуся (Старкова дружина), жінка сумирна й лагідна, навіть вона поступалася своєю любов'ю до сина. В особистому житті для товариша Старка існував тільки кучерявий „сміхунчик“ (так батько називав свого Вову за те, що той вічно посміхався). Проте, синові він не міг приділяти багато часу й часто навіть тижнями не бачив його: то поїде до центру, то сидить у глибинах району, допомагаючи відсталим.

Переїзд із степового району до Донбасу спричинився до того, що прийшлося розлучитися Старкові зі своїм Вовою мало не на півтора місяці. В новому районі він ніяк не міг знайти відповідної квартири й тому дружина примушена була покищо жити на

старому місці й покищо чекати пропозиції виїхати на Донбас. Розлука з жінкою вплинула на Старка (звичайно, в межах можливого для громадської людини), але розлука з сином вплинула на нього, так би мовити, подвійно. Іноді, сидючи в автомобілі, що ним поспішав він на якусь невдалу шахту, товариш Старк раптом замислювався й перед його очима повставав такий милий йому образ його дитини. Образ цей так ласкав йому очі, що він їх навіть примружував від щастя. І тоді він щось шепотів і, потираючи руки, замріяно дивився на поля й дороги, що пролітали повз нього.

Тоді товариша Старка не можна було пізнати: це вже був не заклопотаний суворий організатор,—це був звичайнісінький собі схвильований молодий батько. Коли б у цей момент його побачив хтось із обивателів, скажім, що, правду кажучи, трохи побоювались його (Старк не дарував нікому жадної розхлябаності), він би, звичайно, страшенно здивувався й вже не думав би про нього, як про машинізовану людину. Проте, секретар добре знав, що всьому єсть своє місце і свій час, і тому згадував він Вову хібащо в дорозі чи то лягаючи спати.

II

Спати по суті багато не приходилось: роботи була сила й він ледве встигав її виконувати. У районному центрі він сидів дуже мало, його можна було тут бачити лише пізно вночі (вдень він був, коли відбувалося засідання бюро), але зате на шахтах ви зустріли б його завжди. Він там докопувався до кожної дрібниці

й за короткий час його знали навіть рядові рудокопи. Він лазив по найнебезпечніших місцях, й за місяць не було такого гезенку в районі, який би не пропустив в шахтне поле його здорове, молоде тіло. Він уже сальтоморталив по кріпях так, як може сальтоморталити хібащо заправський шахтар. Коли його спускали на 500—600 метрів „з вітерцем“, він тільки посміхався з наївності місцевого керівництва: мовляв, залякати Старка нікому не вдасться! Про нього вже так говорили шахтарі:

— Це не білоручка! Цього не залякаєш!

Товариш Старк уже добре володів навіть відбійним молотком, і коли брав його до рук, то він йому безповоротно не вгрузав у пласт, як він вгрузає всім новакам.

— От щаслива людина!—говорили всюди про нього.—За що не візьметься,—вже й майстер... Щасливий секретар!

Пощастило нарешті товаришеві Старкові найти й відповідну квартиру. Квартира спершу мала не зовсім відповідний вигляд: одна кімната з кухнею й невеличка кладова. Потім квартира змінила своє обличчя. Варити щось в кухні товариш Старк не збирався (він сім'ю вирішив пристроїти до їдальні для приїжджих), і тому з кухні він зробив другу кімнату. Щождо кладової, то з неї вийшла непогана вбиральня з душем: кожного ранку він обливав себе холодною водою.

Переробивши таким чином квартиру, він спершу виписав усе своє „барахло“ з бібліотекою (ця бібліотека побачила не один район), обставив кімнати там-

сям зібраною меблею й вирішив, що вже час викликати жінку з дитиною. І, вирішивши так, він негайно ж послав у степовий район відповідну телеграму. Дружина відповіла, що виїздить за два-три дні, й саме сьогодні, нічним поїздом, вона мусіла приїхати.

Передчуття зустрічі з Дусею й особливо з сином, звичайно, дуже розхвилювало молодого секретаря. Тільки велика витриманість стримувала його сильне бажання поділитися з кимсь із партійців своєю особистою радістю. Йому (скажемо по секрету) навіть хотілось вибігти на вулицю, стати серед дороги й, як хлопчисько, закричати на всю горлянку:

— Дивіться, який я щасливий! Знайте, що більш щасливого секретаря—і в громадському, і в особистому житті—нема!

Учора він ліг дуже пізно. Власне він ліг сьогодні: він ліг о 4 годині ночі. Всю ніч його тривожили нічні дзвонки: зі всіх шахт поступали відомості про добич й до того ж, за його наказом, завшахтою чи то секретар шахтного осередку мусили його негайно ж інформувати про ту чи іншу неполадку.

Підвівся він з ліжка о 8 годині, так що спав усього 4. Проте такий короткий відпочинок на нього не впливав. Сильний душ холодної води, що він його, як ми вже говорили, приймав кожного ранку, робив його тіло пружким, еластичним і працездатним, а голову—свіжою і здібною працювати так, як вона б відпочивала нормальних 8 годин.

Викликавши телефоном автомобіль, що ним він мусив їхати на одну із відсталих шахт, товариш Старк вийшов до воріт і став чекати свого шофера.

День був теж надзвичайно щасливий. Щасливе було сонце, щасливе було голубе небо, щаслива була вся просторінь, що попадала в коло зору щасливого секретаря. Люди, що проходили повз нього, усміхалися Старкові дуже приємною усмішкою (принаймні йому так здавалося), собаки дзвінко й весело заливалися в сусідньому дворі. Навіть гігантський терикон, охоплений соняшною пожежею вранішніх промінів, виблискував якимось по-святковому. Пройшли повз нього якісь дві дівчини. Порівнявшись з ним і зиркнувши на нього, вони весело зареготалися: треба припускати, що соняшний секретарів настрій відбився на його обличчі й був помітний навіть стороннім людям.

Отже, сьогодні район посунувся вперед на цілих дев'ять відсотків, але й сьогодні ж приїздить Дуся, а з нею і його незрівняний, такий милий і до солодкого болю симпатичний син. Сьогодні він знову буде тримати на колінах свого карапета й ласкати руками його кучеряву голівку. А завтра його сміхунчик має вже бігати по порожніх кімнатах, й квартира забушує: на підлозі появляться ляльки, молоточки, папір, на столі—дитячі рисунки, що їх утворить олівцем Вовина фантазія... Як він любить свого карапета! Йому здається іноді, що він може його задавити в своїх пристрасних обіймах...

Розлучений молодий батько вже уявляв собі свого сина (хай йому пробачать цю хвилину сентиментального піднесення) одним із вождів партії, тієї все-світнього значення партії, з якої він так захоплений і за яку він, до речі кажучи, не один, а тисячу раз може вмерти.

Тут йому раптом метнулась така думка: сам то він може вмерти, а от як із сином: приніс би він в офіру свого сміхунчика, коли б цього вимагала партія?

В яку офіру?

Ну, скажім в найсерйознішу, в найнесподіванішу? І, принісши в офіру сина, чи був би він і далі такий щасливий, як зараз?

Товариш Старк махнув рукою, наче й справді сперечався. Мовляв, навіщо робити такі припущення! Хіба од нього вимагають офіри? Словом, він не розв'язав цього питання, і хоч і впіймав себе на тому, що не розв'язав, усе ж розв'язувати не схотів, ніби ця справа для нього була цілком ясна.

... З-за рогу вискочила машина, й скоро секретар мчався по донецьких дорогах до відсталой шахти, що осіла за сорок кілометрів від районного центра.

III

Як приємно повертатися додому після важкої, але продуктивної праці, повертатися літнім степом на „форді“ й, виставивши руку у вікно під стривожене повітря (автомобіль мчався), думати про зустріч з дружиною й сином, яких ти не бачив мало не півтора місяці. Надзвичайно приємно!

Товариш Старк лазив сьогодні по шахтних полях годин із шість, але він не відчував втоми. Він навіть готовий з таким же напруженням працювати (і фізично, і розумово) ще кілька годин.

Автомобіль, керований добрим шофером, не стримував ходу навіть по вулицях зустрічних шахтарських

виселків, і секретареві здалося, що й машина сьогодні щаслива: так ловко і грайливо обминати пішоходів та вибоїни можуть ті, кому серце переповнено радістю.

— Товариш Крайко,—звернувся Старк до шофера— Ви маєте дітей?

— Аж двох!—не повертаючись, сказав шофер.

— Ви їх дуже любите?

Крайко, що не звик до таких розмов із секретарем, нарешті зиркнув на нього. Але, побачивши натхненне обличчя Старкове, усміхнувся й промовив:

— А якже!

— Ну, звичайно!—сказав товариш Старк і подумав, що шофер теж щасливий, інакше б він так тепло не усміхнувся.

— Син і донька в мене, — інформував зворушений Крайко.—Синові вісім років і він вже вчиться. Доньці—чотири.

— Моему синові теж чотири,—з ледве помітною погордою поінформував і товариш Старк, відчуючи величезну потребу поділитись із кимсь своєю радістю.

— Хіба ви жонаті?—здивувався шофер.

— А якже! Сьогодні жінка і син приїдять!

На цьому розмова увірвалася, але секретар був задоволений, бо дістав можливість сказати те, що вже давно хотілось комусь сказати.

Машина доставила його на квартиру. Сяк-так перехопивши дещо з їжі (він сьогодні не обідав), товариш Старк оглянув хазяйновитим оком кімнати й, переконавшись, що все на місці, що все підготовлено до зустрічі, вийшов до райкому підписати деякі папірці та дати розпорядження.

Стояла тиха зоряна ніч. Десь безумствовала гармошка і десь співала невгамовна молодь. Співала так, як можуть співати тільки щасливі люди. Десь дзвінко вигавкував собака, але ця його брехня не мала в собі нічого злісного: собака, очевидно, гавкав тому, що був переповнений своєю собачою радістю. Щасливий був навіть Палац Культури: увесь узятий в огні, наче ілюмінований, він витанцьовував на своєму взгір'ї.

Отже, за кілька годин товариш Старк буде стискувати в своїх обіймах свого сина. За кілька годин його карапет буде дивитись на нього своїми голубими очима. Секретар візьме пухкі рученята сміхунчика й положить їх на свої схвильовані уста. Правда, він дуже радий і Дусі, він їй теж дуже радий, але... Ні, сина він любить багато більше!

Тут секретареві, ні з того ні з сього, знову прийшла думка про офіру. Але й зараз, як і тоді, вранці, він махнув рукою й уперто відкинув цю неприємну думку, не розв'язавши її.

В райкомі його зустрів швайцар. На запитання товариша Старка, кого він може бачити, швайцар відповів, що в райкомі, крім його, нікого нема.

— Як так нема?—чомусь здивувався секретар: вже було досить пізно, значить, райком і мусив бути порожнім, але щасливому секретареві хотілось мати багато людей і підсвідомо він не мислив себе на самоті.

І те, що він не найшов нікого в райкомі, і те, що райкомівські кімнати були темні (проходячи до свого кабінету, товариш Старк увесь час відчував за спиною порожнечу),—все це раптом зіпсувало йому настрій і навіть вселило в нього якусь тривогу.

Увійшовши до своєї кімнати, товариш Старк засвітив електрику й сів за стіл. На столі він найшов кілька пакетів і дві телеграми. Перечитавши першу телеграму, він положив її в шухлядку й, засвістівши, промовив:

— От тобі й маєш!... Ну, нічого!... Гм!

Телеграма була з ЦК партії і такого змісту: „негайно виїздить до Харкова. Дістаєте нове призначення“.

— От тобі й маєш!—підсвистував товариш Старк.— Ну нічого!... Гм!

Але коли допіру щасливий секретар розтяв другу „блискавку“ й прочитав її, руки йому затремтіли й він раптом зблід.

Друга телеграма була від дружини й такого змісту: „негайно виїзди, Вова при смерті: попав під автомобіль“.

Степове містечко від Харкова за 600 кілометрів. Треба негайно їхати до Харкова й треба негайно поспішати до степового містечка. В Харкові важливі громадські справи, в містечкові вмирає його єдиний неповторний син.

Блідий товариш Старк узяв ручку, забрав в перо атраменту й написав:

— Приїхати не можу, їду до Харкова, міцно поцілуй мого голубоокого сміхунчика.

Похитуючись, секретар покинув свій кабінет, мовчки обминув здивованого швайцара (швайцар подумав, що героїчний секретар підвипив) й вийшов на повітря. Він пішов у синю ніч і раптом звернув у провулок, до поштамту.

З М І С Т

	Стор.
Останній день	3
Майбутні шахтарі	26
Щасливий секретар	57

1 руб 95 коп (1986г)

Ціна 25 к

6557

РЛ

5379

306

МИКОЛА ХВИЛЬОВИЙ

ДВОУ
МОЛОДИЙ
БІЛЬШОВИК